

ΑΝΘΙΒΟΛΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

2/ 2018

Ἐν πλῶ

ΑΝΘΙΒΟΛΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

2/ 2018

Διευθυντές:
ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

© Εκδόσεις Έν πλώ
Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60
Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238
e-mail: info@enploeditions.gr
www.enploeditions.gr
www.facebook.com/enploeditions.gr

ISSN: 2585-2140

Περιεχόμενα

Περί τέχνης ο λόγος

~7~

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ

«Ἡ ὁμορφιά θά σώσει τόν κόσμον». Σημειώσεις γιά μία θεολογία τοῦ κάλλους

~9~

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Πολιτισμοί καί Εὐαγγέλιο: καί κατάφαση καί ἔνταση

~27~

ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΟΥΝΕΛΑΣ

Ἀπό τή σωκρατική ψυχή στό πρότυπο τοῦ ἁγίου.

Στή θέση τοῦ «μετα-ανθρώπου» ὁ ἅγιος

~31~

π. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑΣ

Οἱ θεολογικές προϋποθέσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς

~43~

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΡΔΗΣ

Περί τῶν προϋποθέσεων καί τοῦ χαρακτήρα τῆς σύγχρονης εἰκονογραφικῆς τέχνης

~71~

ΒΑΣΩ ΓΩΓΟΥ

Ἡ εἰκονογράφηση τῶν σχολικῶν βιβλίων Θρησκευτικῶν

~81~

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΝΤΕΛΛΗΣ

Στοιχεῖα Ὁρθοδοξίας καί Καθολικισμοῦ στόν ἑλληνικό κινηματογράφο

~101~

ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΥΠΡΙΟΥ

Ἡ «ἐρμηνευτική τῆς δικαιοσύνης» στό ἔργο *Dogville* τοῦ Lars von Trier.

Ὅταν ἡ ἀντεκδίκηση ὡς ἔκφραση δικαιοσύνης διαιωνίζει τό πατριαρχικό σύστημα

~123~

ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Περί τέχνης καί λατρείας στήν Ἐκκλησία.

Μιά συνομιλία μέ τούς Σταῦρο Γιαγκάζογλου καί Σταῦρο Τερζή

~135~

ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Σχέδια

~159~

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ | ΑΛΕΚΟΣ ΚΥΡΑΡΙΝΗΣ
ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ | ΙΩΣΗΦ ΡΟΗΛΙΔΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

Γνώμες

~179~

ΙΩΣΗΦ ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ | ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ | ΝΙΚΟΣ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ | ΣΤΕΦΑΝΙΑ ΓΟΥΛΙΩΤΗ | ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΝΕΛΑΣ

Ἡ ὑποκριτική ὡς σκάνδαλο καί μαρτυρία

~191~

ΜΑΡΙΟΣ ΜΠΕΓΖΟΣ

Ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας τοῦ Νίκου Καζαντζάκη

~221~

π. ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗΣ

Ὁ Σικελιανός ἀνάμεσα στά ἐρείπια τῆς Δελφικῆς Ἑλλάδας

~243~

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΚΟΡΗΣ

*Στοιχεῖα θρησκευτικῆς-κοινωνικῆς ταυτότητας σέ μυθοπλαστικές μορφές ἱερωμένων:
«Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ ἀγίου Δεσπότη» (Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης), Τό «10» (Μ. Καραγάτσης)*

~213~

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΝΤ. ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Ρωμανός ὁ Μελωδός τοῦ Ὀδυσσεά Ἐλύτη

~259~

ΘΑΝΑΣΗΣ ΝΕΥΡΟΚΟΠΛΗΣ
Ἡ μουσικοτροπία στήν ποίηση τοῦ Κ. Π. Καβάφη
~275~

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
Τρία ποιήματα
~297~

ΠΕΤΡΟΣ ΚΕΦΑΛΙΑΚΟΣ
Ἀλέξανδρος σέβετε Θεόν ἢ πάσχοντες μαλάκαν.
Συνοπτικό ὑπόμνημα στό ποίημα
«Ἀχυρώδεις στίχοι περί τοῦ Ἁγίου τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων»
~301~

ΝΑΤΖΟΥΑΝ ΝΤΑΡΟΥΙΣ
Στόν Χριστό
(Μετάφραση: Δημήτρης Ἀγγελῆς)
~307~

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΚΛΗΡΗΣ
Κόλαση καί Παράδεισος:
Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στόν ἐξουσιασμό καί τόν ἔρωτα εἶναι διαφορά τρόπου
~309~

π. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑΣ
Πολεμώντας χωρίς ἀντίπαλο
~331~

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ
Ὁ σπαραγμός τοῦ σταυρωμένου, οἱ κλόουν, οἱ παλιάτσοι καί οἱ γελωτοποιοί.
Ἕνας διάλογος μέ τήν Κρόνακα τοῦ Κυριάκου Μαργαρίτη
~341~

*«Περί τέχνης καί λατρείας στήν Ἐκκλησία»
Μιά συνομιλία τοῦ Σταύρου Γιαγκάζογλου
καί τοῦ Σταύρου Τερζῆ μέ τόν ζωγράφο Μάρκο Καμπάνη**

Σταῦρος Τερζῆς (Σ.Τ.): Τί σᾶς παρακίνησε νά ἀσχοληθεῖτε μέ τή ζωγραφική;

Μάρκος Καμπάνης (Μ.Κ.): Δέν ξέρω τί μέ παρακίνησε στή ζωγραφική. Θυμάμαι ὅτι πάντα ζωγράφιζα. Δέν εἶχα καμιᾶ ἀμφιβολία ὅτι θ' ἀσχοληθῶ μέ τά χρώματα. Σπούδασα ζωγραφική στό ἐξωτερικό, στό Λονδίνο. Αὐτό ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται νά σέ ἀποκόβει, κατά κάποιον τρόπο, ἀπό τή λεγόμενη βυζαντινὴ εἰκονογραφία. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πάντα ζωγράφιζα κι ἐξακολουθῶ νά ζωγραφίζω κατά κύριο λόγο θέματα μὴ ἐκκλησιαστικά, αὐτό πού ὀνομάζουμε κοσμική ζωγραφική. Τώρα, αὐτό πού μέ ὀδήγησε στόν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, ἀρχικά ἦταν καθαρὰ τεχνικό. Δηλαδή, ὄντας ἀκόμη φοιτητῆς στήν Ἀγγλία, ἐνδιαφερόμουν πολὺ γιὰ τίς τεχνικές κι ἀκόμη καί τώρα μέ ἀπασχολοῦν. Ἡ αὐγοτέμπερα καί ἡ συγκεκριμένη μέθοδος ζωγραφικῆς τῶν Βυζαντινῶν μέ ἔλκυσε καί ἄρχισα νά ἐνδιαφέρομαι γι' αὐτόν τόν χῶρο πιο πολὺ μαθαίνοντας πῶς ἔκαναν τά πράγματα. Ζωγράφισα ἀρχικά κάποιες πρωτόλειες εἰκόνες. Τό γεγονός πού μέ ὀδήγησε πιο μέσα στήν ὑπόθεση αὐτὴ συνέβη ἀρκετὰ ἀργότερα, ὅταν τό 1990 ἐπισκέφτηκα γιὰ πρώτη φορά τό Ἅγιο Ὄρος. Ὁμολογῶ ὅτι ἐκεῖ πῆγα πάλι γιὰ καλλιτεχνικούς λόγους, δηλαδή ἤθελα νά δῶ ἀπό κοντά ὅλες τίς ἀγιογραφίες πού ἔβλεπα σέ βιβλία, πῶς εἶναι στήν πραγματικότητα. Μέ ἔλκυσε ὁ χῶρος γενι-

---

* Ἡ συνομιλία ἔγινε στίς 6 Ἰουλίου 2014 στό πλαίσιο τῆς ἐκπομπῆς τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (89,5) «Τὸ τραπέζι τῆς Κυριακῆς-Βήματα πίστεως καί ζωῆς, Ἐρμηνεύοντας τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας σήμερα», Ἐπιμέλεια-παρουσίαση: Σταῦρος Γιαγκάζογλου, Σταῦρος Τερζῆς.

ΑΝΘΙΒΟΛΑ

κότερα καί τοῦ μοναστηριοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας. Ὅχι τυχαῖα ἴσως, μοῦ ἔδωσαν μιὰ μικρή δουλειά καί σιγά σιγά μπήκα μέσα σ' αὐτόν τόν χῶρο, χωρίς νά ἔχω ἀφήσει τήν ὑπόλοιπη ζωγραφική, πού νομίζω ὅτι δέν ἔχει διαφορές περιεχομένου μέ τήν ἀγιογραφία, ἀλλά τεχνικά μπορεῖ πολύ καλά νά συνυπάρξουν.

Σταῦρος Γιαγκάζογλου (Σ.Γ.): Αὐτά τά δύο συμπλέκονται καθόλου ἀπό ἄποψη τεχνικῶν καί χρωμάτων;

Μ.Κ.: Σίγουρα συμπλέκονται. Καμιά φορά, ὅταν ζωγραφίζω κάτι καί νομίζω ὅτι δέν ἔχει σχέση, γιά παράδειγμα ὅταν ζωγραφίζω μιὰ νεκρή φύση, μπορεῖ νά πιστεύω ὅτι δέν ἔχει σχέση μέ τήν ἐκκλησιαστική ἢ μέ τήν ἀγιογραφική μου παιδεία, ἀλλά ὅταν τή βλέπουν ἄλλοι καταλαβαίνουν ὅτι ὑπάρχει κάποια σχέση, ἄρα ὁ σύνδεσμος μᾶλλον ὑπάρχει. Δέ σημαίνει, ὅμως, ὅτι δέν γίνεται καί τό ἀνάποδο. Δηλαδή, ἕνα τμήμα τῶν προβλημάτων πού ὑπάρχουν στή σημερινή ἐκκλησιαστική ζωγραφική εἶναι κι αὐτό. Τό ὅτι πάρα πολλοί ἀσχολούμενοι σέ αὐτόν τόν χῶρο δέν εἶναι ζωγράφοι. Νά τό ποῦμε ἀπλά: δέν φτάνει ἡ πίστη. Νά τό ποῦμε χονδρά, ἔμαθαν ν' ἀντιγράφουν.

Σ.Γ.: Νομίζω ὅτι τό ζήτημα αὐτό τίθεται σήμερα, γιατί ἔχει ἐπικρατήσει ὅτι ἡ ἀγιογραφία εἶναι μιὰ τεχνική, ἡ ὁποία παράγει συγκεκριμένα μοτίβα, συγκεκριμένα μοντέλα, ὅπως δηλαδή ἔχουμε διακοσμητικές τέχνες καί μποροῦμε, γιά παράδειγμα, νά ἔχουμε κάποιον πού φτιάχνει γυψοσανίδες, κάποιον ἄλλο πού ρίχνει μπετά, ἔτσι ἔχουμε καί κάποιον πού διακοσμεί τοὺς ναοὺς. Ὅπως ἔχουμε διάφορα ἐργαστήρια καί φτιάχνουμε ἀντικείμενα, ἔτσι ὁ ἀγιογράφος στό ἐργαστήριό του παράγει, σχεδόν βιοτεχνικά, μπορεῖ καί βιομηχανικά, ἕνα εἶδος ἀντιγράφων. Ἐπομένως, δέν μποροῦμε σέ μιὰ ἀντιγραφική νοοτροπία καί λογική νά κάνουμε λόγο γιά τέχνη. Διότι ἡ τέχνη ἔχει καί πάρα πολλά ἄλλα στοιχεῖα. Ἐχουμε, λοιπόν, αὐτή τή στατικότητα στόν χῶρο, ἡ ὁποία μᾶλλον εἶναι πρόβλημα τοῦ 20οῦ καί τοῦ 21ου αἰώνα, πού σχετίζεται καί μέ ἄλλες πλευρές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἐχει νά κάνει

καί μέ τήν πρόοδο τῆς τεχνολογίας, ὅπου εἶναι πιό εὐκόλο νά παράγει κανεῖς ἀντίγραφα ἀπό τό νά εἶναι δημιουργός καί πρωτοπόρος καί καθετί πού κάνει νά εἶναι μοναδικό, ἀνόμοιο καί ἀνεπανάληπτο. Πολλά μπορεῖ νά εἶναι τά αἷτια, ἀλλά μάλλον στήν ἐποχή μας ἐμφανίζεται τό φαινόμενο αὐτό. Ἐδῶ νομίζω ὅτι συγκλίνουμε ὅλοι.

Μ.Κ.: Κι ἄν δοῦμε καί τό παρελθόν, αὐτό πού λέμε ἱστορία τῆς τέχνης, ἓνα μεγάλο κομμάτι τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης. Δηλαδή, ἔχουμε συνηθίσει νά θεωροῦμε τόν Μιχαήλ Ἄγγελο, γιά παράδειγμα, ζωγράφο, ἐνῶ ἔκανε ἐκκλησιαστική ζωγραφική. Σ' αὐτό δέν ὑπάρχει καμία σύγκρουση. Ξαφνικά σέ μᾶς, τά πράγματα λίγο διαφοροποιοῦνται.

Σ.Γ.: Αὐτό δίνει τήν αἴσθηση ὅτι μάλλον θέλουμε νά ἐκπνευματώσουμε τό ἔργο τῶν ζωγράφων στήν Ἐκκλησία καί νά μήν ποῦμε ὅτι εἶναι ζωγράφοι-ζωγράφοι, ἀλλά ὅτι κάνουν κάτι ἄλλο, κάτι πιό πνευματικό, ἄρα εἶναι ἀγιογράφοι.

Μ.Κ.: Ὑπάρχει, ὅμως, στίς μέρες μας κι ἓνα ζήτημα μ' αὐτό. Ἐνα μεγάλο μέρος ζωγράφων ἔχουν φύγει ἀπό τόν ἐκκλησιαστικό χῶρο, ζοῦν καί δροῦν ἐκτός ἐκκλησιαστικοῦ βιώματος. Ἐπομένως, εἶναι λίγο δύσκολο οἱ ζωγράφοι αὐτοί, πού δραστηριοποιοῦνται πλέον σ' ἓναν ἄλλο χῶρο, ν' ἀσχοληθοῦν καί μ' αὐτό τό ἀντικείμενο. Παλαιότερα δέν ὑπῆρχε ἡ διάκριση αὐτή.

Σ.Τ.: Στό πνευματικό φορτίο στό ὅποιο ἀναφερθήκατε προηγουμένως, νομίζω ὅτι προβάλλει ἀμέσως μιά διάκριση κι ἓνας διαχωρισμός ἀπό τό κοσμικό. Δηλαδή, μοιάζει σάν νά εἶναι ἡ ἐκκλησιαστική τέχνη κάτι τό ξεχωριστό ἀπό τήν ὑπόλοιπη καθημερινή ζωή τοῦ κόσμου, δηλαδή νά εἶναι ἱεροποιημένη, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες δραστηριότητες, οἱ κοσμικές νά εἶναι ἀπο-ιεροποιημένες. Ἡ διάσταση αὐτή ἴσως νά εἶναι κι ἓνα σύμπτωμα τῆς ἐποχῆς μας, δηλαδή νά θεωροῦμε ὅτι τά θέματα τῆς Ἐκκλησίας ἢ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀναφέρεται στό πνευματικό, ἐνῶ ὁ καθένας μας ἔχει καί βιώνει τήν πολύ κοσμική